

Tšuudien kansallisuusnimen alkuperän ongelma ja suomen *suudin*, vir. *suue* 'kiila'.

Eräiden itämerensuomalaisten heimojen (varsinkin vatjalaisten, virolaisten ja vepsäläisten) nimityksenä käytetty *tšuudi* sana on toistaiseksi tyydyttävää selitystä vailla. Selvää on vain, että tämä kansallisuusnimitys on muihin Euroopan kieliin levinnyt venäjän (*чудь*) välityksellä (> vrt. engl. *chude*, saks. *Tschude*, ruots. *tjud*, suom. *tšuudi* jne.) ja että paitsi venäjässä sillä on myös lapin kielessä (merkitysopillisesti hiukan epäilyttävä) vastine. *tšuudi* nimen selityskokeita on kyllä useita. Mainittakoon

tässä aluksi lyhyesti muutamia, jotka ovat saaneet kannatusta eri tutkijoiden taholta ja joiden vieläkin voi katsoa olevan päiväjärjestyksessä.

WIKLUND on Ebertin Reallexikon der Vorgeschichte III, s. 366 (v. 1925) asettanut sille kannalle, että se (vrt. muinaisven. *Čudi* ja W:n mukaan sen kanssa etymologisesti identtinen lapin murt. *čudde*, *tjute* jne., joka viimeksi mainittu merkitsee Lappiin tunkeutunutta lappalaisten vihollista) »einen nö., jetzt russifizierten, balt.-finn. Volksstamm bezeichnet... und ohne Zweifel finn. Ursprunges ist, obwohl im jetzigen Finn. unbelegt.» T. I. ITKONEN Suomen Tiedeakatemiaan Toimituksia B XXVII, ss. 60—61 (v. 1932) otaksuu varovaisesti, että pohjoisven. *чудь* on kenties lainautunut lapista, vrt. lp. T *čšupčš*, *čšipčš*, Kld *čšupčš¹⁵*, lpN *čutte*, *čudde* jne. 'Verfolger, ein die Lappen bedrängender Feind (in alten Märcen)', taikka että se »aus irgendeiner schon verschwundenen finnisch-ugrischen Sprache entlehnt ist». Päinvastainen lainaussuunta (ven. > kantalp.) ei Itkosen mielestä voi äänteellisistä syistä tulla kysymykseen. Edelleen JALMARI JAAKKOLA teoksessaan Suomen varhaishistoria (v. 1935) poh-tiessaan kysymystä »Mitä tšuidit olivat?» (ss. 91—103) päättyy po. nimen suhteen siihen tulokseen, että se on ilmeisesti skandinaavisperäinen, hän kun mm. väittää: »Nähdäksemme onkin täydellä syyllä edellytetty, että tuon syvälle syöpyneen nimityksen takana on sama muinaispohjoismainen sana *þiud*, jonka on arveltu mm. esiintyvän Ruotsin nimessä *Sviþiud* ja joka merkitsee 'kansaa' (mts. 102). V. KIPARSKY Suom. Tiedeakatemiaan Toim. B XXXII ss. 211—213 (v. 1934) selittää slaavil. **tjudъ* 'fremdes Volk', ven. *чудь* 'wilde, meistens finnische, Völkerschaften' germaaniseksi lainaksi < goott. *þiuda* 'édvoro; Volk' < germ. *þeuda*, väittäen mm.: »Höchst wahrscheinlich haben diese slav. Formen von Anfang an 'germanisch' > 'fremd' bedeutet» (s. 213). ZSIRAI teoksessaan Finnugor rokonságunk s. 430 (v. 1937), lueteltuaan ensiksi eräitä epätodennäköisiä *csudj* nimen selityskokeita, sanoo hänkin hyväksyvänsä sen indo-eurooppalaisen etymologian (vrt. goott. *þiuda* 'Volk', muinaisskandin. *þjōð*, ven. *csuzsoj*, *csudyj* [= *чужою*, *чужий*; J. Mg.] 'idegen' ym.), olettamalla, »hogy elsődleges névadóknak nem a szlávokat, az oroszokat, hanem a skandináv varjágokat kell tekintenünk»; siis olennaisesti sama kanta kuin Jaakkolalla. *tšuidi* (*csudj*) nimen yhdistämistä lp. *tjude* 'Feind' sanaan Zsirai sitävastoin ei puolla. E. A. T(UNKELO) on Isossa Tietosanakirjassa XIV palst. 68—69 s.v. *Tšuidit* jättänyt ko. kansallisuusnimen alkuperäkysymyksen avoimeksi, tyytyen vain muutamien käypien selitysten (Wiklundin, T. I. Itkosen, Kiparskyn ja Jaakkolan — vrt. äsken sanottuun) lyhyeen mainitsemiseen. MIKKOLA SUST LXXV ss. 6, 8—9 (ks. mm. alimuist. 1) pitää tšuideja mahdollisina protolappalaisina eikä hyväksy heidän nimensä ger-

maanista etymologiaa. ERKKI ITKONEN on Vir. 1941 ss. 88—89 ohimennen selostanut *tšuuði* nimen ja lp. *cudde* sanan tärkeimpiä selityskokeita sekä asettanut Jaakkolan ja muiden varjagilaisoletukseen (*tšuuði* < skand. *þjóð* 'kansa') nähden kielteiselle kannalle, koska lapin skand. lainasanoissa alkukielen sananalkuista *þ* -äännettä ei milloinkaan ole korvattu *ð*:llä. Wiklundin tapaan hän näyttää myös kieltävän *tšuuði* nimen venäläisen alkuperän (sitäkin on näet joskus oletettu, asettamalla *чудь* suoranaiseen yhteyteen ven. *чужоу* 'vieras' sanapesyteen kanssa) ja — samoin kuin W., vaikkakin varovaisesti — pitävän mahdollisena lp. *čudde* sanan suomalaisugrilaisuutta: »Äänneasultaan lp. *čudde* kieltämättä tuntuisikin kuuluvan vanhaan suom.-ugr. sanakerrostumaan; alkumuoto olisi **šūda* resp. **tšūda* (sanan sisällä myös vahvassa asteessa)». Hänen mielestään »*čudde* olisi kenties ollut viimeksi mainituista (= vatjalaisista; J. Mg.) käytetty halventavansävyinen sivunimitys» **vakja* nimen rinnalla.

Omaksuen ylempänä siteeraamani Wiklundin ja Itkosten käsityksen lp. *čudde* sanan ja *tšuuði* (ven. *чудь*) nimen identtisyystä ja suomalaisugrilaisuudesta koetan omasta puolestanikin lähestyä *tšuuði* nimen ongelmaa. Vetoan ensiksikin siihen yleisesti tunnettuun tosiasiaan, että *vatjalaisten* (*vatjan*) yleisimmin tunnettu balttilaisperäinen kansallisuusnimi on merkinnyt 'vaajaa', 'Keil' ja että samasta vartalosta johdettu *vuovjoš* on (Gananderin mukaan, v. 1743) aikoinaan tarkoittanut myös 'lappalaista', ks. ERKKI ITKONEN Vir. 1941 ss. 79—80, Vir. 1946 s. 411. Edelleen on kansallisuusnimi *lappikin* ja *lappalainen* selitetty saman nimipesyteen skandinaaviseksi (sittemmin ruotsista suomeenkin lainatuksi) käännökseksi; edellyttäen, että lp. *vuovjoš* nimen appellatiivinen vastine *vuov'je* jne. jo muinoin merkitsi '(kiilan muotoista) kangastilkkaa l. kairaa', käy mahdolliseksi samalla olettaa, että samavartaloinen kansallisuusnimikin käännettiin skand. sanalla *lapp*, jolla ruots. murteissa on mm. merkitys 'liten bit af tyg eller skinn', ks. Erkki Itkonen o. c. s. 90. B. BRIEM on yrittänyt selittää myös *kylfingien* (*kolbjagien*) nimen *vatja* (= vaaja) nimityksen skandinaaviseksi kännöslainaksi, olettaen *kylfingitkin* alkuaan *vatjalaisiksi*, eikä Itkonen ratkaisevasti torju tätäkään rohkeata oletusta, ks. mp. ss. 87—88, 90. Aikoinaan läheisesti *vatjalaisalueen* yhteyteen kuuluneen pohjois-tartonmaalaisen Viron maakuntanimen *Wagia*, *Waiga*, *Wagya* venäläiset kronikoitsijat ovat — kuten tunnettua — kääntäneet sanalla *клинь* 'vaaja, nalkki, telkin, kiila; kaira, kaista', ks. jälleen Itkonen mk. ss. 88, 90.

Äsken mainitsemiani monia nimikäännöksiä (joista kenties *kylfing* nimen selitys on epäilyttävä) silmällä pitäen ja niiden luetteloa jatkaakseni tekisi mieleni olettaa, että myös lp. *čudde* (> ven. *чудь*) kuuluu näi-

den käännösten sarjaan. Lienee näet oletettavissa, että lp. *čudde* sanan lähtökohtana olisi alkuaan ollut **šūta* : **šūdan* (Erkki Itkosen edellyttämä spiranttinen **šūda* vahvassa asteessa voitaisiin selittää asteyleistyksiksi¹) ja että sen ja siitä kehittyneen *čudde* sanan alkumerkityksenä olisi ollut 'kiila, vaaja'. Itämerensuomalaisella taholla on näet tavattu samaa merkitsevä **šūdek*, **šūdin*, joista suom. Lnr. *suude*, *suuteen* 'kil, propp, plugg; säckband; kil som slås i ändan af ett trä för att få detta att breda sig l. träbit hvarmed man fyller en i fogningen uppkommen öppning; . . .', *suudin*, *suutimen* 'kil, plugg; munfyllnad, munsbit', vir. Wied. *sūe* gen. *sūe*, *sūde* (*sūmes*) 'kleiner Keil (zum Befestigen von Hölzern, welche durch ein Loch gesteckt sind)', *sūmes* gen. *sūme* (D) = *sūe* (vir. *sūmes* << **šūdin*). Ne ovat ims. verbin suom. Lnr. *suutaa*, *suudan* 'kila jne.', vir. Wied. *sūdama* 'verkeilen jne.' johdannaisia, joka puolestaan on *suu* 'Mund' sanan denominaalijohdannaisia (**šū-ta*-). Viimeksi mainitun suom.-ugrilaiseen etymologiaan nähden (suom. *suu*, lpR *čuwwe* 'Kehle, Speiseröhre' < **šū* resp. < **suu* << **šūve*) ks. viimeksi ERKKI ITKONEN FUF XXX s. 50. Länsisuomalais-länsivirolaisen *suude*, *suue*, *suudin* jne. sanan esiintymiseen ja vir. murremuotoihin nähden ks. SAARESTE Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes ss. 208—209. Ims. *suude* (*suudin*) ja *suu* sanat on muuten etymologisesti yhdistänyt jo N. ANDERSON Wandlungen der Anlautenden dentalen Spirans im Ostjakischen s. 13 (v. 1893). Ei ole aivan mahdotonta, että varhaiskantasuomessa on merkityksessä 'Keil' esiintynyt myös nominimuoto **šūta*, siis nominiverbi (**šūta* 'kiila' ja samanvartaloineen verbi **šūta*- 'varustaa kiilalla, kiilata'), ts. sama vartalo sekä nominina että verbinä käytettynä. Se olisi siis ollut samanlaista nomininkäyttöä kuin esim. suom.-virolaisessa tapauksessa vir. Wied. *sōt* gen. *sōda* 'Frass, Futter, Fütterung jne.', suom. Lnr. *syöttä*, *syötän* = *syötti* 'bete, agn; betande; fodring', *särjen* s. 'mörtbete' ~ verbi vir. Wied. *sōtma*, *sōdan* 'füttern, speisen, mästen, . . .', suom. Lnr. *syöttää*, *syötän* 'lata äta, mata, bespisa, göda, fodra, beta'. Tästä ims. ja suom.-ugr. nimityyppistä ks. esim. WIKLUND SUSA X ss. 210—216 (v. 1892) ja Tromsö Museums Skrifter II ss. 351—352 (v. 1928), GOMBocz Ungarische Jahrbücher X ss. 7—9 (v. 1930), allekirj. Eesti Keel 1932 ss. 110—113, erittäin s. 111, LEHTISALO SUST LXXII ss. 1—2 (v. 1936), HAKULINEN SKRKK I ss. 64—65 (§ 32, v. 1941; huom. verbivart. *tuule*- ~ nomini *tuuli* < **tūle*, v. *sulaa* ~ *sula*, *kuivaa* ~ *kuiva* jne.). Yhtä hyvin on oletettu kanta-lp. nominiverbi **šūta* (> *čudde* jne.) saattanut merkitä sekä 'kiilaa' että 'varustaa kiilalla, kiilata', varsinkin

¹ Vrt. esim. varhaiskantalp. *šG* : *wy* tapauksessa lp. heikon asteen yleistymistä; Erkki Itkonen FUF XXX s. 8.

kin kun juuri lapista on todettu joukko tämäntyyppisiä nominiverbejä, esim. J. *kiella-* 'schlingen aussetzen, mit schlingen fangen' ~ 'schlinge, dohne', Ip. *vuoi^eve-* 'ein keilförmiges stück in ein kleid setzen' ~ 'keilförmiges stück in kleidern', N. G. *suödde-* 'schützen' ~ 'schutz' ym.; ks. WIKLUND SUSA X ss. 213—214.

Lp. *čudde* < **šūda* (< **šūta*) — vrt. NIELSEN Lappisk ordbok I s. 451 *čutte -d-* (*tšuhhti*, *tšuhkti*) 'chude (name of nation, only found in legends of old-time ravages)', LAGERCRANTZ Lappischer Wortschatz I s. 101 (nr. 723) *čuht'i* 'Räuber (in alten Märchen)', *čuhtiē* 'Horde' jne. — olisi siis allekirjoittaneen mielestä sekin alkuaan ollut vatjalaisten kansallisuusnimityksiä ja selittyisi siten, että lappalaiset ovat saattaneet kääntää ims. kansallisuusunimen **vakja* (*vatja*) 'kiila jne.' ainakin muutamissa lappalaismurteissa kotoisella (**šūta* >) *čudde* vastineellaan, joka (niinkuin Erkki Itkonen on huomauttanut) sekä äännerakenteeseensa että levikkiinsä nähden palautuu kantalappiin. Kuten nykyinen *vatja* nimityskin, tarkoitti puheena oleva nimikäännös alkuaan luultavasti viikinkiaikaisia vatjalaisia Peipsijärven ja Laatokan välillä. On oletettu, että pääasiassa näiltä seuduilta ovat olleet kotoisin senaikuiset lappalaisten verottajat (ks. JAAKKOLA mt. 92—100), joiden kotipaikoilta oli aivan lyhyt matka eteläisimpien lappalaisten silloisille asutusalueille Laatokan pohjoisrantaan sekä erälle Kaakkois-Suomen (huom. *Lappeenranta* < *Lappaveden-* ym. paikannimet!) lappalaisalueille. Koillis-Viron *Vaigakin* kuului silloin vielä vatjalaiseen sivistys- ja talouspiiriin, ja senkin asukkaat luultavasti osallistuivat vatjalaisten lapinkävijäin verotus- ja ryöstöretkiin sekä käsitettiin *tšuu-deiksi*. Näin ollen on luonnollista, että venäläiset, lainattuaan lappalaisilta *чудь* nimityksen, käyttivät sitä myös Peipsijärven (*Чудское озеро*) nimityksenä. Vatjalaisalueiden vähitellen venäläistyttyä, Koillis-Viron Vaigan kiinteästi liityttyä Viroon, vatjalaisten menetettyä mahtiasemansa lappalaiseen ja itse lappalaistenkin muutettua pohjoisemmas heidän entisten verottajiensa ja valloittajiensa *čudde* nimikin saattoi säilyä vain lappalaisissa tarinoissa epämääräisen 'vihollisen' merkityksessä.

Olisiko myös *čudde* sana alunperin merkinnyt nimenomaan 'kangaskiilaa', 'kiilamaista kangastilkkaa', kuten Ip. *vuow'je* ja H. PUKIN (Vir. 1947 s. 271) oletuksen mukaan ims. *vad'jakin* (< **vakja*) ja olisiko *čudde*kin alkuaan merkinnyt 'vaajatunnusta vaatteissaan kantavaa henkilöä' niinkuin Pukki mk. 270—279 (erittäin s. 278) on oletanut, ei tarjolla olevan aineiston perusteella ole pääteltävissä. Tuntuu päinvastoin liian rohkealta yleistää 'kangastilkun' merkitys kaikkiin *vaaja*, *lappi*, *suude* sanoista lähteneisiin kansallisuusunimityksiin, varsinkin Ip. *čudde* nimeen nähden.

En ole edellisessä laveammin punninnut kysymystä siitä, keitä *tšuu*

(*éudde*) nimellä on alunperin tarkoitettu, sillä Jaakkolan mainitussa kohdassa tarkoin perustelema kanta, että *tšuidit* olisivat olleet nimenomaan vatjalaisia, näyttää minusta — kuten edellisestä käy ilmi — suurin piirtein hyväksyttävältä. Että *tšuidi* nimi ja sen muut venäläiset johdannaiset kuten *чухна́, чуха́рь* ym. sittemmin lapista venäjään lainattuina ja venäjän välityksellä muihinkin kieliin kulkeutuneina ovat tulleet sisällöltään epämääräiseksi kansallisuudennimeksi, joka tarkoittaa usein mm. vepsäläisiä, virolaisia ym. itämerensuomalaisia, lopulta eräitä muitakin suomalais-ugrilaisia kansoja ja Euroopan Venäjän »muukalaisia», vieläpä eräitä siperialaisia muinaiskansojakin, kuten edempänä lainaamastani kirjallisuudesta (ks. erittäin Erkki Itkonen ja Zsirai mk.) käy ilmi, on eri probleemi, johon tässä etymologiseksi tarkoittamassani kirjoitelmassa en kajoa.

J. MÄGISTE